

II. KÖZLEKEDÉS

A közlekedés – sokoldalú funkciójánál fogva – igen jelentős szerepet játszik a társadalmi-gazdasági térben lezajló folyamatok alakításában. Összekapcsolja a termelés, feldolgozás, kereskedelem rendszerét, és a távközlés rohamos fejlődése mellett – vagy éppen annak ellenére – még mindig jelentős információhordozó és kommunikációteremtő. Fontos szerepe volt és van a településhálózat módosításában, mivel minden anyagi természetű cserét a vonzáskörzet és a centrum között a közlekedés közvetít. A közlekedés szerepe elsősorban nem közvetlenül, hanem áttételesen jelentkezik a település - és területfejlődésben. Olyan stratégiai jelentőségű ágazatról van szó, amely jelentősen befolyásolhatja a társadalmi-gazdasági térszerkezet átalakulását, vagyis hatással van a regionális fejlődésre.

Ebben a fejezetben a vasúti és közúti hálózat és a közforgalmú közlekedés fejlődésével ennek regionális hatásaival, valamint a várható fejlesztési irányok bemutatásával foglalkozom. E témakör nem érinti a belföldi közlekedésben szerepet nem játszó légi közlekedést, valamint jelentőségének fel nem ismerése következtében a regionális folyamatokra kevés hatást gyakorló vízi közlekedést sem.

II. 1. Fejlesztések a közlekedési infrastruktúra hálózati rendszerében.

Vasút

A vizsgált időszakban a közel 8000 km-nyi pályaszakaszon a leromlott műszaki állapothoz képest kevés fejlesztés valósult meg, a munkálatokra elsősorban az állagmegóvás, karbantartás, helyreállítás volt jellemző. Folytatódott a fővonalak modernizálása, mely eleinte jórészt a dunántúli fővonalakhoz kötődött⁷, elsősorban a nemzetközi kapcsolatok javítása céljából. A mellékvonalak, sőt még a másodosztályú fővonalak fejlesztése is elmaradt, ennek következtében a sebességkorlátozások, személyszállítás megszüntetése vagy korlátozása egyre gyakoribb jelenségek ezeken a vonalakon. Az amúgy is gyengébb műszaki paraméterekkel rendelkező mellékvonalak így végérvényesen perifériára kerülhetnek, vagy már kerültek is⁸. Ezek a szélsőségek jól érzékelhetők az engedélyezett maximális sebességek, sebességkorlátozások területi

⁷ A kilencvenes évek második felére a fejlesztések területileg kiegyenlítettebbé váltak.

⁸ Ilyen vasútvonalnak tekinthető a Keszőhidegkút-Gyöngyös – Tamási, valamint a Tamási – Dombóvár vonal, de valószínűleg erre a sorsra jut a Kaposvár – Siófok, a Pécs – Bátaszék és néhány alföldi (pl.: a Békés – Murony) szárnyvonal.

különbségében⁹. Ugyancsak jelentős - és az engedélyezett menetsebességgel összefüggő - eltérések tapasztalhatók a vasúti sín folyóméterére vetített tömeg nagyságában. A nagyobb tömeg nagyobb sebességet tesz lehetővé, ezáltal növeli a versenyképességet az áruszállítás és kombinált fuvarozás terén¹⁰. E két mutató a magyar vasutak európai kereskedelemben betöltött szerepét is erősen meghatározza: a kombinált fuvarozás várható térnyerésével az EU direktíváinak¹¹ nem megfelelő műszaki minőségű pályák miatt jelentős veszteség érheti Magyarországot, illetve az ország azon területeit, melyeket nem megfelelő minőségű vasútvonal tár fel. A vasúthálózatot jellemző alábbi műszaki paraméterek is a hálózat műszaki fejletlenségét és az országon belüli jelentős területi egyenlőtlenségeket tükrözik:

- a kétvágányúság (**1. melléklet**) növeli a teljesítőképességet, nagyobb menetrendszerűséget tesz lehetővé, amely elsősorban a kombinált fuvarozás szempontjából bír nagy jelentőséggel. Kétvágányú vasúti vonalaink aránya alacsonyabb az EU átlagnál, területi eloszlása sugaras jellegű: a Budapestről induló sugárirányú fővonalak rendelkeznek teljesen, vagy részben (az agglomerációs övezetben¹²) két vágánnyal, transzverzális fővonalak kivétel nélkül egyvágányúak.

- a villamosított vasútvonalak hossza (aránya) tekintetében jelentős lemaradásunk van az EU országokkal szemben. A rendszerváltozás utáni időszakban a (Budapest)–Székesfehérvár–Szombathely, valamint a Budapest–Veresegyház–Vác vasútvonalak villamosítása kezdődött meg¹³. A villamosított vonalak területi elhelyezkedésére a Budapest központúság és a sugaras szerkezet a jellemző, ezt a jelleget az előbb említett fejlesztések tovább erősítik. Harántirányú (nem centrális) vonalak csak ritkán villamosítottak (**2. melléklet**)¹⁴.

- hézagnélküli vágányok tekintetében felvesszük a versenyt a fejlett európai országokkal¹⁵, a fővonalak nagy része ezzel a technológiával készült, jelentős területi különbségek nem mutathatók ki.

⁹ A Budapest - Hegyeshalom vonal egyes szakaszain 160 km/h engedélyezett sebességgel szemben a somogyi, nyírségi mellékvonalak, vagy a Pécs - Bátaszék (a dolgozat írása alatt forgalomszünetelés alatt levő) vasútvonal helyenként 20 km/h-s engedélyezett sebességét emelném ki.

¹⁰ Itt a verseny más ország vasúttársaságaival folyik (természetesen csak a tranzitszállítások tekintetében). Ez a versenyhelyzet az Európában mindenhol veszteségesnek számító személyszállításban természetesen nem alakult ki.

¹¹ 100 km/h sebesség illetve 60kg/m tömeg.

¹² Budapest-Székesfehérvár; Budapest- Kunszentmiklós; Budapest-Pusztaszabolcs.

¹³ A dolgozat írása során az említett villamosítások befejeződtek.

¹⁴ Ilyen, pl. a Kiskunhalas-Kiskunfélegyháza és az Aszód-Vác vonal, amely az egykori Szovjetunió balkáni érdekeltsége miatt alakult ki.

¹⁵ Talán azért is, mert ez részben magyar találmány: Nemesdy Ervin nevéhez fűződik.

- állomások száma az Unió országokban jelentősen csökkent, Magyarországon eddig még nem következett be jelentős változás, de a versenyben maradáshoz ezt a lépés is szükséges megtenni. A területi különbségek a településhálózat eltérő jellegéből adódnak¹⁶.

- szintbeni közúti átjárók sűrűsége nálunk rendkívül magas, változás nem tapasztalható (**1. melléklet**)¹⁷. Több szempontból sem szerencsés¹⁸, hogy a felüljárók közúti vagyonként, az aluljárók pedig vasúti hídként vannak feltüntetve és kezelve.

- a (folyami) hidak hiánya az ország természetföldrajzi adottságaiból adódóan a legszembetűnőbb, és jelzi az egyközpontúságot is. A régiók ezért (is) krónikusan kommunikációhiányosak, illetve Budapest-orientációjúak.

A vasúti ellátottság mutatói¹⁹ megyei szinten nem mutatnak jelentős eltéréseket, ugyanígy a kistérségenként mért hálózatsűrűség is egyenletesebb képet mutat az úthálózaténál (ld.: II.1.2. pont). Csak három kistérséget nem érint vasútvonal, Pétervárasra, Mórahalom és Letenye körzetét²⁰. A vasútvonalak kategóriák²¹ szerinti megoszlásának jelentős regionális különbségei mutathatók ki. Kedvezőtlen mutatókkal rendelkezik Heves Tolna és Nógrád megye, ellenpontként Pest megye és Győr-Moson-Sopron megye emelhető ki (**3. melléklet**).

Közút

A közúti közlekedési hálózat hossza a kilencvenes években csekély mértékben növekedett. Az elsőrendű főútvonalak hossza csak az átsorolásoknak köszönhetően nőtt közel 500 km-rel. A fejlesztések jelentős része – a vasúthoz hasonlóan – itt is a Dunántúlon összpontosult.

A jelentősebb úthálózat-fejlesztéseket az útszakasz területi elhelyezkedése és betöltött szerepe szerint az alábbi kategóriákba soroltam:

1. Megyeszékhely és más jelentős megyei város között²². Ezek a fejlesztések elsősorban a megyeszékhelyek megyén belüli – esetenként regionális – szerepkörének erősítésével hozhatók összefüggésbe;

¹⁶ A nagyfalvas, ritka településsűrűségű Alföldön az állomássűrűség is ritkább.

¹⁷ 1988-ban 6392, míg 1998-ban 5954 szintbeni átjáró volt, ami alig 6%-os csökkenést jelent 10 év alatt.

¹⁸ Például tulajdonviszony, karbantartás, egységes nyilvántartás szempontjából.

¹⁹ Km/100 km²; km/lakos.

²⁰ E megállapítás szerepel még az Országos Területfejlesztési Konceptióban (továbbiakban: OTK) is.

²¹ Vonalak kategorizálása: nemzetközi gyors – A; belföldi gyors – B1; másodrendű fővonal – B2; mellékvonal – C.

²² Például: Pécs – Komló; Győr – Sopron; Veszprém – Várpalota.

2. Agglomerációs zónákban: elkerülő utak, körgyűrűk²³. Környezetvédelmi, településszociológiai, települési közlekedésszervezési megfontolásból létesített, gyakran települési úthálózatba integrált főforgalmi út, melynek feladata elsősorban a történeti belváros forgalmi tehermentesítése²⁴. Számos megyei jogú városban még nem valósult meg ez a beruházás, a jelenlegi állapot ezeken a településeken²⁵ és a térségi közlekedésben is jelentős problémákat okoz. Településeket elkerülő útszakaszok is elsősorban a Dunántúlon épültek²⁶ az évtized első felében, a kiegyenlítődési folyamat csak 1995–96-tól indult meg. Különösen fontos beruházás volt az M0 autótút déli szakaszának megépítése²⁷, mellyel Budapest részleges²⁸ tehermentesítése vált valóra.

3. Nemzetközi úthálózathoz – Helsinki folyosókhoz (TEN²⁹, TINA³⁰) – integrált közutak, elsősorban autópályák³¹ (4. melléklet). A főváros és a nagy forgalmat lebonyolító határátkelőhelyek közötti, magas színvonalú közúti közlekedési kapcsolatrendszer kialakítása és fejlesztése fontos feladat, ugyanis a határok nyitottabbá válásával megélénkült tranzitforgalom időnként erős torlódásokat okoz az elsőrendű közúthálózat mintegy 40%-án, ami a környezet szempontjából is igen veszélyes szennyezéssel jár.

4. Lokális jellegű, vagy ágazati érdeket szolgáló utak, bekötőutak³². Jelentőségük helyi, vonzáskörzeti, vagy kistérségi szinten mérhető. Perifériák, félperifériák, vagy belső periferikus területek települései számára létfontosságú kapcsolati elemet tartalmazhat. Összekötő utak elsősorban a Nyugat-Dunántúlon épültek³³, ugyanakkor az ország más területein alig volt fejlesztés e téren.

²³ Például: Budapest, Győr, Pécs, Sopron, Szombathely, Szolnok.

²⁴ Mint Sopron vagy Pécs esetében.

²⁵ Szekszárd, Salgótarján, Miskolc, Debrecen, Eger. De a teljes városszövetet elkerülő út szükséges Sopron, Pécs, Kaposvár, Szeged esetében is.

²⁶ A települések belső közlekedését és az idegenforgalmat elősegítő kerékpárút-hálózatról – a kedvezőtlenebb kiépítési lehetőségek ellenére – ugyanez mondható el.

²⁷ 1994-ben.

²⁸ Az M0 autópálya M1 - M5 autópályák közötti szakaszának megépítésével a főváros belterületi hálózatán csökkent a terhelés, de amíg a Dunaújváros és Szekszárd térségébe tervezett közúti híd meg nem épül, a főváros körüli bevezető úthálózat mintegy 100 km-ét a tranzitforgalom továbbra is feleslegesen fogja terhelni.

²⁹ Trans European Network = Transzeurópai hálózat.

³⁰ Transport Infrastructure Needs Assessment.

³¹ M1, M3, M5, M7 autópályák.

³² Például: Derecske – Kaba között, ahol az ágazati érdek a cukoripartermelő-körzet és a feldolgozóipar közötti közlekedési kapcsolat javítása volt.

³³ Részben mezőgazdasági célokat szolgálva.

A fejlesztések hatására³⁴ a közlekedési hálózat monocentrikus jellege tovább erősödött. A közúti hálózat centrális elemeinek fejlesztése ugyanakkor egyrészt elengedhetetlen feltétele az Európai Unióhoz való csatlakozásunknak³⁵, másrészt az egyre erősödő, világvárosok közötti versenyben Budapestet kedvező pozícióba emeli, mely közvetve az ország egészének érdekeit szolgálja³⁶. Ehhez azonban fontos a regionális központok szerepének erősítése is³⁷, ezért külön szerencsés, hogy – Pécs kivételével³⁸ – a regionális központok a nemzetközi közlekedési hálózatok üttöérében, vagy annak közelében helyezkednek el³⁹ (**5. melléklet**). A regionális központok, régiók között azonban a transzverzális közúthálózat nem megfelelő szintű kiépítettsége miatt a kapcsolatrendszerek nem kielégítőek.

A vasúthálózathoz hasonlóan a közúthálózat mennyiségi mutatói is jónak mondhatók, ugyanakkor a vizsgált időszakban, a közúthálózatban sem következtek be jelentős minőségi változások. Az országos közúthálózatunk fejletlenségét az alábbi minőségi mutatók is tükrözik:

- autópálya ellátottság: a koncessziós törvény életbelépésével⁴⁰ a közúthálózat építése koncesszióba adással is lehetségessé vált, ennek legmarkánsabb jeleként a volt szocialista országok közül elsőként nálunk épült koncessziós autópálya az M1 Győr - Mosonmagyaróvár⁴¹ közötti szakaszán⁴². Koncesszióban épült meg az M5-ös, állami beruházásból pedig az M3-as autópálya új szakasza. Ezekkel a fejlesztésekkel arányosabbá vált az autópálya fejlesztés területi elhelyezkedése, a centrális jelleg azonban tovább erősödött. Az autópálya-hálózat jelenlegi szintje a tranzitforgalom gyorslefolysását és a térségek kiegyenlítettebb fejlődését megnehezíti.

- közúti kapacitás: 1990 előtt, az ország jelentős részén a közúthálózat kihasználtsága minimális volt, mára azonban a zsúfoltság lett a jellemző, mivel a személygépkocsi

³⁴ Közlekedési beruházások fajlagos értékei olykor alig utalnak a terület (település) fejlettségi szintjére, másrészt pozitív hatásai gyakran nagyobb területen illetve közvetve érvényesülnek (például autópálya esetében).

³⁵ Ez természetesen a vasútra is igaz.

³⁶ A területfejlesztésben nem ismeretlen az a módszer, hogy egy adott területet a centrumtelepülésen „keresztül” fejlesszenek (pólusfejlesztés - Perroux). A tapasztalat azonban az, hogy ez jelentősen torzíja a térszerkezetet, és a centralizáció felé hat.

³⁷ A pólusfejlesztés előbb vázolt kedvezőtlen térszerkezet-módosító hatása miatt.

³⁸ A 6-os út nemzetközi jelentősége a délszláv háborúk és az M7-es autópálya szívóhatása következtében radikálisan csökkent.

³⁹ Győr az M1, Szeged az M5 autópályán (4. Korridor), Debrecen és Miskolc az M3 autópálya tervezett nyomvonalának közelében (5. korridor) helyezkedik el.

⁴⁰ 1992-ben.

⁴¹ Győr – Hegyeshalom autópálya: jelentősége igen nagy, ugyanis Magyarország ezzel kapcsolódott az európai autópálya-hálózathoz.

⁴² Igaz, azóta ezt a szakaszt már átvette az állam, mivel a koncessziós társaság anyagilag ellehetetlenült. Ugyanakkor az M5-ös autópályát továbbra is koncessziós társaság üzemelteti (AKA Rt.)

állomány növekedésével a közúthálózat fejlesztés és korszerűsítés – és ezáltal a közutak kapacitása – nem tartott lépést⁴³.

- hidak: az 5780 közúti hídból 1068 azonnali korszerűsítésre szorulna⁴⁴ és új hidak építésére is szükség lenne, mivel a Dunán a hidak sűrűsége nem éri el a környező országok hídsűrűségének 40%-át sem. A közúthálózat szerkezete emiatt is erősen centrális kialakítású, hiányoznak a tranzverzális átkötő elemek, a Dunán átvezető hidak⁴⁵, elsősorban a főváros alatti Duna szakaszon. Ezek jelentős mértékben indokolják az országnak a Duna által elválasztott két része között, a területi munkamegosztás hiányosságait⁴⁶. Ennek a szerkezetnek köszönhető, hogy a Budapest felé irányuló főutak forgalmi terhelése az indokoltnál nagyobb⁴⁷. A regionális érdekeket szolgáló, továbbá nemzetközi forgalmat is lebonyolító Párkányi híd újjáépítése és Tiszaugon a meglévő Tisza-híd rekonstrukciója befejeződött és a szekszárdi híd építésével kapcsolatos munkálatok is megkezdődtek.

- határátkelőhelyek kapacitása és térbeli elhelyezkedése: a fokozódó tranzitforgalommal számolva a jelentős nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező közlekedési folyosókon elengedhetetlen lesz új határátkelőhelyek nyitása és a jelenlegiek korszerűsítése, elsősorban az ország keleti felében, ugyanis új határállomások száma is az osztrák- magyar szakaszon nőtt jelentősen⁴⁸.

- a közúti ellátottság⁴⁹ megyék között meglévő színvonalkülönbsége elsősorban a településhálózat-sűrűség függvénye⁵⁰, messzemenő következtetések nem vonhatók le⁵¹ (**6. melléklet**). A közúthálózat rendűség és burkolatminőség szerinti megoszlása azonban jelentős területi különbségeket mutat (**6. és 7. melléklet**), a Dunántúli megyék javára.

- jelentős fejlődés ment végbe a közúti közlekedés járulékos infrastruktúrájának tekintetében, mely elsősorban az üzemanyagtöltő állomások számának

⁴³ Illés – Rimaszombati: Infrastruktúra. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1972.

⁴⁴ Forrás: www.kozut.hu

⁴⁵ Az ország „medence-jelleg”-éből adódóan a folyami hidaknak kiemelt jelentősége van

⁴⁶ II.3. fejezet.

⁴⁷ OTK.

⁴⁸ Ez különösen akkor figyelemreméltó, ha figyelembe vesszük a határszakasz hosszát is, illetve az egy újonnan létesített határállomásra eső határszakasz hosszát.

⁴⁹ Útsűrűség: km/100km²; km/1000 fő.

⁵⁰ Ebből adódóan az első 8 helyezettben nincs alföldi megye. A közúti ellátottság (közútsűrűség) mutatói (km/100km², km/10000 fő) véleményem szerint jelentős torzulásokat hoznak létre, az aprófalvas (talán épp zsákutcás aprófalvas) térségekre mutatva kedvező értékeket. E mutató Budapest és környékén is magas, mivel a szükségleteket jóval meghaladó alacsonyrendű úthálózat épült ki a nyolcvanas években. Ez a mutató a 1990 utáni minőségi fejlesztésekkel tovább javult.

⁵¹ Éppen ezért – a gyakorlattal ellentétben – nem tartom helyesnek e mutató használatát.

növekedésében érhető tetten. A növekedés jelentős területi különbségeket takar: az átlagot lényegesen meghaladó növekedés Bács-Kiskun, Csongrád, Fejér megyében figyelhető meg, ugyanakkor átlag alatt marad a már jól ellátott Budapest, valamint Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok megye.

A főúthálózat és az autópálya hálózat sugaras, centrális jellege tehát megmaradt: diagonális utak, transzverzális folyosók nem alakultak ki. Az ÉNY–DK valamint a DNY–ÉK irányú fejlesztések mellett nem épültek É–D kapcsolatokat kialakító, vagy erősítő közúti folyosók⁵². A K–NY kapcsolatrendszer pedig a fővároscentrikusság jellemzi. Összességében elmondható, hogy a gyorsforgalmi úthálózat hiányos, az autópálya-ellátottság mintegy negyede a nyugat-európainak. A meglevő hálózat karbantartási hiányosságai a használhatóságot tovább csökkenti. Az erőforrások jórész a meglevő úthálózat rekonstrukciós munkálataira fordítottak, a megépített autópályahossz európai mércével mérve nem számottevő **(8. melléklet)**

A két alágazat (vasút, közút)⁵³ előnyeinek egyesítésére tett kísérletek egy új áruszállítási forma megjelenését és fejlődését eredményezték: a kombinált fuvarozásét. Bár az Európai Unió kombinált fuvarozásról szóló direktíváknak a magyar vasúthálózat csak kis része felel meg, a RO-LA⁵⁴ és kombiterminálok, valamint a logisztikai központok⁵⁵ kialakítása és üzemeltetése az európai közlekedési hálózába integrálódásunk fontos elemét képezi. Tehát a kombinált szállítás során az áru szállítása két vagy több közlekedési alágazatban történik, az alágazatok előnyeinek egyesítésével.⁵⁶ A kombinált fuvarozás fejlődésének feltétele az ország gazdasági növekedése és az infrastruktúra fejlődése is, mivel ezek a tényezők teszik vonzóvá a tranzitforgalom számára a magyarországi útvonal választását⁵⁷. A kombinált szállítás infrastruktúráját elsősorban a vasúti és közúti hálózatok, valamint az átrakáshoz szükséges terminálok képezik. Jelenleg Magyarországon 17 terminál működik **(9. melléklet)**, kihasználtságuk elég vegyes képet mutat, összefüggésben az átrendeződő térkapcsolatok irányával. Ennek megfelelően Budapest-Józsefváros és Sopron

⁵² Elsősorban a Nyugat-Dunántúlon és az Alföldön hiányoznak ezek a kapcsolatok.

⁵³ 1995 – ig vízi-közúti kombinált fuvarozás is üzemelt Magyarországon.

⁵⁴ RO-LA: Rollende-Landstrasse = Gördülő országút.

⁵⁵ Ld. következő fejezetben.

⁵⁶ Ilyen előnyök például: a közúti szállítás rugalmassága, a vasúti szállítás hosszabb távon jelentkező nagyobb sebessége, kisebb környezetszennyezése és energiafelhasználása, vagy a vízi szállítás olcsósága.

⁵⁷ Integrációs Stratégiai Munkacsoport . (továbbiakban: ISM). Infrastruktúrák és szolgáltatások II. 54. oldal. (szerk.: Ehrlich Éva)

kihasználtsága magas, a többi terminál esetében 40% alatt marad. A forgalom-megoszlási adatok is azt tükrözik, hogy a józsefvárosi és a soproni terminál forgalma jelentős (forgalmi részesedés 30 illetve 17%), jelentősnek mondható még a budafok-hárosi (11%) a kiskundorozsmai (11%) és a záhonyi (10%) terminálok forgalma is. Ugyanakkor Székesfehérvár (0.01%), Baja (0.06%) és Szolnok (0.2%) részesedése megkérdőjelezi működésüket⁵⁸. A kombinált szállítás gazdaságossága csak nagy távolságok⁵⁹ és nagy árutömegek esetén realizálódik, tehát Magyarország esetében a kombinált szállításnak csak tranzit, export és importforgalomban lehet realitása, a regionális kapcsolatok kialakításában nem. A területi fejlődésben viszont jelentős szerepet kaphat.

II. 2. Változások a településhálózat közlekedési kapcsolatrendszerében

A közlekedési kapcsolatrendszerben bekövetkezett változások a társadalmi – gazdasági tér átalakulásával együtt, azzal szoros kölcsönhatásban zajlottak, zajlanak le. A folyamatosan korszerűsödő gazdasági struktúra az anyagigényes termelészféra térvesztésével, ezáltal az áruszállítási igények csökkenésével járt együtt⁶⁰, ugyanakkor nőtt a kis szállítási igényességű áruk termelése⁶¹. A piacgazdaságra való átállással, ezzel természetesen együtt járt a nagy szállítási igényességgel rendelkező többtelepes vállalatok fokozatos leépülése is⁶². Jellemző adat, hogy 1990 előtt a rossz telephelyválasztásnak és a kedvezőtlen úthálózatnak köszönhetően, Magyarországon egy egységnyi GDP előállításához kétszer annyi áruszállítási teljesítményre volt szükség, mint az EU kevésbé fejlett mediterrán országokban⁶³. Ez – a vegyes mechanizmusú gazdaságirányítási modellre átváltó Magyarországon – értelemszerűen az előbb említett gazdasági racionalizáláshoz (is) vezetett. Ugyanakkor a termelés és elosztás egyre bonyolultabb integrációja pontos és folyamatos szállítást igényel⁶⁴. Az együttműködő elemek számának növekedésével a rendszer rugalmassága, hatékonysága

⁵⁸ A stabilizálódó balkáni térség gazdaságának helyreállása Baja és Szolnok esetében fellendülést hozhat.

⁵⁹ Minimum 500-700 km

⁶⁰ Major Iván: Közlekedés és gazdaság. Magvető Kiadó Gyorsuló idő sorozat, Budapest 1984.

⁶¹ Az áruszállítási teljesítményben bekövetkezett csökkenés a piacgazdaság - tervutasításos gazdaságtól eltérő - szervező-szabályozó rendszeréből adódóan jött létre, a hatékonyság elvének szem előtt tartásával.

⁶² Szocialista „autarchiális” gazdaság szemlélet jellemzői: komplex körzetek, nagyfokú önellátottság, kevés szállítási kapacitásigény. Ez a kifejezetten előnytelen szemlélet az ágazati szétforgácsolódást eredményezte, lehetetlenné téve az ágazati kooperációt. Az autarchiális gondolkodásmód elszigetelte egymástól a gazdasági körzeteket és a későbbiekben súlyos működési zavarokhoz vezetett. Nem véletlen, hogy egy-egy ágazat szétszórta üzemegységeit be kellett zárni már a 80-as években és ez a folyamat a rendszerváltozás után még erőteljesebben jelentkezett.

⁶³ ISM. Infrastruktúrák és szolgáltatások II. 7. oldal

⁶⁴ ISM. Infrastruktúrák és szolgáltatások II. 7. oldal

nő, de hasonlóképpen nő a szállítási pontosság iránti sérülékenysége is, mely újabb zavarok forrása lehet az áruszállításban⁶⁵.

Ez a folyamat – a közlekedésben is megfigyelhető területi munkamegosztás térhódításával együtt – a foglalkoztatási arányok megváltozását valamint a kapcsolati rendszerek irányának és intenzitásának változását is eredményezte⁶⁶ (**10. melléklet**). A területi (nemzetközi) munkamegosztás fejlődése pedig – az ebben való hatékony részvétel biztosítása miatt – a közlekedési beruházások növekedéséhez vezetett, amely azonban így sem bizonyult elegendőnek a megfelelő színvonalú fejlesztésekhez⁶⁷.

A termelési jelleg hatása is érződik a közlekedési kapacitások területi megoszlásában⁶⁸. Ezt a tényt „továbbfűzve” belátható, hogy egy gazdasági körzet specializálódása⁶⁹ – egy ágazat fejlődése vagy éppen elsorvadása – is hat a közlekedésre, elsősorban az áruforgalom összetételére és irányára⁷⁰. Ugyanígy a nem hálózati infrastruktúra⁷¹ hatása is kimutatható a közlekedésre a településen belül⁷² valamint a településhálózatban és e hálózat elemeit összekapcsoló közlekedési hálózatban⁷³ egyaránt.

A gazdasági folyamatok mellett – sokszor azzal együtt – társadalmi viszonyok változása is meghatározó volt a közlekedés regionális szerkezetének alakulásában. Különböző településkörnyezetben, vagy más etnikai, társadalmi, gazdasági területeken élő lakosság eltérő közlekedési lehetőségei és szokásai a rendszerváltozás után még markánsabb jegyeket öltöttek. Mobilitás tanulmányok⁷⁴ által vizsgált, hátrányos helyzetben lévő társadalmi csoportok közlekedési gondjait, vagy a társadalmi magatartás életkörülményekre gyakorolt hatásában beálló változásokat emelném ki elsősorban⁷⁵.

⁶⁵ A rugalmasság érdekében a raktározási idő csökkentésére fejlesztették ki a „just in time” rendszert.

⁶⁶ Ld.: e fejezet második részét.

⁶⁷ Ld.: II. 1. fejezet.

⁶⁸ Például a mezőgazdasági körzetek áruszállítása hagyományosan alacsony.

⁶⁹ Például a termelőszféra ágazatai – szénbázisú energiaipar, nehézipar, vegyipar – szállítási igényesek.

⁷⁰ Krajkó Gyula: A gazdasági körzetbeosztás és a közlekedés összefüggésének néhány elvi vonatkozása (Földrajzi Értesítő X. évfolyam 3. szám 321-332).

⁷¹ Szociális, egészségügyi, kulturális...stb.

⁷² Példa a felsőoktatásból: széttelepítettség - főutak mentén (ELTE); kitelepítettség - egyetemi városrészek (Miskolc)

⁷³ Kőszegfalvi György: Települési infrastruktúra 58. oldal. Területi és települési kutatások. Akadémiai Kiadó, Bp., 1990

⁷⁴ Tiner Tibor. A szociál-közlekedésföldrajz kialakulása és vizsgálati módszerei (Földrajzi Értesítő 1986 pp. 219 - 228) Ilyen vizsgálatok eredménye az ún. szellemi térkép – a társadalomnak a térszerkezet elemeinek térbeli elhelyezkedéséről alkotott szubjektív képe – valamint a szellemi közlekedési térkép. Ezek részletessége az információk mennyiségétől, minőségétől és időbeli eloszlásától is függ.

⁷⁵ Természetesen kölcsönhatásról van szó: az életkörülmények ugyanígy meghatározóak lehetnek társadalmi magatartásformákat illetően, például a vezetékes gázhoz kapcsolódó társadalmi reakciók az Alföldön: a gázhálózat teljes körű kiépítése ellenére a háztartások közel fele anyagi okok miatt nem kötötte be a vezetékes gázt. Ezek a magatartásformák nem csak a közlekedési szokásokat befolyásolják, hanem az életkörülményeket meghatározó infrastruktúrák használatát, illetve a használathoz fűződő viszonyt is.

A közforgalmú személyszállítási teljesítmények csökkenése, a tömegközlekedési ágazat visszaszorulása a személygépkocsi-állomány növekedésével (**11. melléklet**), a pénzromlás mértékét is jóval meghaladó tarifaemeléssel és a már említett (gazdasági) szerkezetváltással egyaránt magyarázható⁷⁶.

A foglalkozási átrétegződést – és a munkanélküliség megjelenését – jelzi, hogy a közlekedési ágazaton belül csökkent a hivatásforgalom⁷⁷, ugyanakkor jelentősen megnőtt az üzleti utazások aránya.

Ingavándorforgalom csökkenésének mértéke alapján az alábbi területek határolhatók le⁷⁸:

- Visszaesés nagyobb, mint 30%: Zala megyében a kőolaj- és földgázbányászat visszafejlődése miatt, már a 80-as évektől kezdve megfigyelhető ingavándorforgalom csökkenése. Tolna megyében a mecseki ingajáratok megszüntetésének tudható be a visszaesés, míg Borsod-Abaúj-Zemplén megyét a nehézipar hanyatlása viselte meg.

25-30% között: Baranyában szén és uránbányászat leépülése következtében csökkent az ingavándorforgalom. Békés és Bács-Kiskun megyében az élelmiszeripar zsugorodása⁷⁹, Heves, Komárom-Esztergom, Nógrád: nehézipar, barnaszénbányászat, építőanyag-ipari munkaerő-kapacitás csökkenése miatt esett jelentősen vissza a hivatásforgalom.

- A csökkenés kisebb, mint 15%: Győr-Moson-Sopron, Pest, Veszprém megyékben, ahol az országos átlaghoz képest kevés munkahely szűnt meg.

Látható, hogy az ingázást befolyásoló legjelentősebb tényezők a településhálózat, munkaerőhelyzet, gazdasági szerkezet, valamint az ágazati szerkezet. Ezek mindegyike jelentős változáson ment keresztül az utóbbi években⁸⁰.

A közúti és vasúti közhasználatú személyszállítás menetrendjeinek változásaiból ezek a folyamatok jól nyomonkövethetők: a településhálózat közlekedési

⁷⁶ A személyközlekedés kizárólag a gazdaságilag fejlett körzetekben növekedett, ahol csak a személygépkocsi-állomány növekedése volt jelentős az előbb említett okok közül, illetve a tarifaemelés még elviselhető terhet jelentett az itt élő lakosság számára, de valószínűleg az ingázók kisebb mértékű leépülésével is magyarázható ez a folyamat

⁷⁷ Elsősorban a koncentrált ipari területek és lakóhelyek közötti hivatásforgalom csökkent jelentősen, ez a tendencia előreláthatólag hosszabb távon is megmarad.

⁷⁸ Kőszegfalvi György és Síkos T. Tamás munkája alapján.

⁷⁹ Bács-Kiskunban a személygépkocsi állomány jelentős növekedése is szerepet játszott ebben a folyamatban.

⁸⁰ E változások elemzése azonban nem e dolgozat feladata. A hálózati infrastruktúrával kapcsolatosan lásd még: VI. fejezet.

kapcsolatrendszerének és szerkezetének vizsgálatát⁸¹ is elsősorban a menetrendi adatokra támaszkodva végeztem el⁸².

A települések közlekedésföldrajzi potenciáljának egyik meghatározó mutatója a járatszám szerinti ún. csomóponterősség⁸³, melyet a tranzitforgalom – fővárostól való távolság növekedésével csökkenő – mértéke befolyásol⁸⁴ a vasúti és közúti⁸⁵ személyszállításban egyaránt.

A közlekedési kapcsolatok rendszerére szintén az erős monocentríkusság jellemző (12. melléklet). Intercity viszonylatok egyik végpontja kivétel nélkül Budapesten található, vidéki városok között nincs transzverzális, sőt kvázitranszverzális kapcsolat sem⁸⁶. Természetesen vasúti közlekedés tekintetében a legnagyobb csomóponterősséggel is Budapest rendelkezik, megelőzve Székesfehérvárt, Szolnokot és Győrt (13. melléklet). A kapcsolati rendszereket vizsgálva (14. melléklet) megállapítható, hogy Budapestnek minden megyei jogú várossal van közvetlen kapcsolata, sőt a 30000 főnél népesebb településekkel is van vagy közúti, vagy vasúti közvetlen kapcsolata.

Gyenge vasúti kapcsolattal a szárnyvonalon elhelyezkedő⁸⁷, valamint a regionális központ közelsége miatt „közlekedési árnyék”-ban fekvő⁸⁸ települések rendelkeznek.

A közúti kapcsolatok csomóponterősségét a településhálózat jellege erősen befolyásolja: az aprófalvas, nagy település, - és útsűrűségű területek centrumtelepülései⁸⁹ a kevésbé intenzív, de sokirányú kapcsolatrendszer miatt emelkednek ki mutatóikkal. Ugyancsak jelentős a közúti közforgalmú személyforgalom

⁸¹ A részletes vizsgálat – csomóponterősség, hálózati hányados – a 40 legnépesebb várost érinti, a kapcsolatrendszerek feltérképezése a menetrendi adatok (1989-1998) egészének felhasználásával készültek.

⁸² A vizsgálattal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a menetrendek a kínálati oldalt képviselik a „piac”-on. A kereslet nehezen mérhető, de feltételezhetem – piaci viszonyok lévén – a kínálat kereslethez való igazodását. Sajnos ez sem teljesen igaz: a monopolhelyzet miatt ugyanis a tiszta piaci verseny nem érvényesülhet, nem is beszélve az állami beavatkozásokról. Ugyancsak gondot jelentett a vizsgálat során az irányultság is: tranzitjáratoknak nincs valódi belföldi vonzáskörzetük, de a menetrendekben megjelennek (Erdősi Ferenc: Kommunikáció és térszerkezet. Akadémiai Kiadó, Budapest 1991). Ezek közül csak azokat vettem figyelembe, amelyeken belföldi utazás lehetséges, és csak a belföldi utazásra jogosító szakaszokon. Áruszállítási teljesítmények mutatói területi bontásban nem álltak rendelkezésemre. A személy-, és az áruszállítás adatait egyébként is nehéz összehasonlítani, bár egyes tanulmányokban erre látunk – véleményem szerint erősen megkérdőjelezhető – példákat (árutonnakilóméter = személykilóméter). Palotás Zoltán: A közlekedés...

⁸³ Heti járatszám alapján jelentéktelen (70 alatt), kicsi (70 – 140 között), közepes (140 – 240 között), nagy (340 – 440 között, főforgalmi (340 – 440) között és kiemelt főforgalmi helyek (440 felett) különböztethetők meg.

⁸⁴ Budapest – Székesfehérvár; Bécs – Sopron

⁸⁵ Közúti személyszállításnál jelentősebb mértékű az ingázás és kissé torzítanak a transzverzális vonalak is.

⁸⁶ Néhány nemzetközi viszonylatú járat is IC pótgjeggyel igénybe vehető. Ezek között van (kvázi)transzverzális (Debrecen – Győr) kapcsolat is.

⁸⁷ Eger, Gyöngyös, Ózd, Esztergom, Dunaújváros, Jászberény, Salgótarján, Komló és Zalaegerszeg.

⁸⁸ Kazincbarcika, Hajdúböszörmény, Vác és Hódmezővásárhely.

⁸⁹ Pécs, Miskolc.

csomópontterőssége azokon a centrumtelepüléseken, ahol a vasút nem képes ellátni a település szerepköréből adódó kapcsolati rendszerek jelentős részét⁹⁰.

A régiók közötti kapcsolatok intenzitását elsősorban a régióközpontok erőssége határozza meg, (**15. melléklet**) ebből adódóan a központi régió rendelkezik a legsokoldalúbb és legintenzívebb kapcsolatokkal. Interregionális kapcsolatok hiányoznak, vagy nagyon gyengék Észak Magyarország – Észak Alföld valamint Dél-Alföld között, továbbá Észak-Alföld és Dél-Dunántúl, Dél-Dunántúl és Észak Dunántúl, Nyugat-Dunántúl és Dél-Alföld között. Az intraregionális kapcsolatokat is számos tényező befolyásolja⁹¹. Kedvezőtlen belső hálózattal és kapcsolatokkal rendelkezik a Nyugat-Dunántúli régió⁹², valamint az Észak-Magyarországi régió⁹³. Ellenpontként a Központi régió és a közlekedési hálózatra „simuló” Észak-Alföld emelhető ki.

Megyék közötti kapcsolatok alapján⁹⁴ Pest, Fejér és Jász-Nagykun-Szolnok megyének van sokoldalú és intenzív kapcsolatrendszere, míg Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Zala megye rendelkezik a legkevesebb kapcsolati elemmel. A megyéken belüli hálózatok és kommunikációs csatornák⁹⁵ az aprófalvas monocentrikus területeken,⁹⁶ – ahol zsáktelepülések aránya magas – legfejletlenebbek (**16. melléklet**), a ritkább településsűrűségű⁹⁷ és/vagy policentrikus⁹⁸ megyékben fejlettebbek⁹⁹.

A vizsgált 39 vidéki város és Budapest kapcsolatrendszerét vegyes kép jellemzi. Budapestről közvetlenül 36 város érhető el vasúton¹⁰⁰. Vidéki városok közül kedvező értékekkel rendelkezik Győr (17), Szeged(15), Sopron (14) Székesfehérvár (14) Cegléd (11) Szolnok, Székesfehérvár. Ugyanakkor Komló (0), Esztergom, Gyöngyös, Hajdúböszörmény, Vác, (1-1) valamint Dunaújváros Szekszárd (2) vasúti kapcsolatai igen gyengék (**17. melléklet**). Távolsági autóbusszal Szegedről, Székesfehérvárról,

⁹⁰ Szeged, Veszprém.

⁹¹ Például: a régió alakja, domborzata, régióközpont és az alközpontok fekvése.

⁹² Ennek oka többek között Győr periferikus fekvése, a régió É-D irányú – a centrális közlekedési hálózatra nem illeszkedő – kiterjedtsége, Zala domborzata valamint két megye policentrikussága. Oszvald Ferenc Nándor: A Nyugat Dunántúli régió belső és külső közlekedési kapcsolatai. Doktoranduszok Országos Találkozója, Tavaszi szél 2000 április SZIE, Gödöllő.

⁹³ A „vásárvonal” nem tárja fel a régiót. A Jelentős városok közül Eger, Salgótarján, Ózd nem rendelkezik komoly K-NY-i kapcsolatrendszerrel, mivel az agglomerációs területként szolgáló folyóvölgyek a fő közlekedési hálózatra merőlegesen helyezkednek el.

⁹⁴ Budapestet Pest megyéhez számítva

⁹⁵ Ennek elemzését a megyei jogú városok elérhetőségével „fehér foltok” feltérképezésével, hálózati elemek térszerkezeti mutatóival (zsáktelepülések, szárnyvonalak), valamint az ingavándorforgalom vizsgálata alapján végeztem el. Ez utóbbit Szabó Pál „A napi ingázás kérdésköre a kilencvenes években Magyarországon” c. munka segítségével. TÉT 1998/4 pp. 69-89.

⁹⁶ Vas, Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg.

⁹⁷ Békés, Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú-Bihar.

⁹⁸ Győr-Moson-Sopron, Fejér.

⁹⁹ Mindkettő jellemző Csongrád megyére. Zala megye policentrikussága (Nagykanizsa – Zalaegerszeg), Bács-Kiskun megye nagy területe miatt átlaghoz közeli értéket mutat.

Veszprémből lehet a legtöbb településre eljutni. A közlekedési alágazatokat összehasonlítva erős vasúti orientáció figyelhető meg Miskolc, Szombathely, Cegléd, Nagykanizsa, Kiskunhalas, Kiskunfélegyháza és Tatabánya esetében. Kifejezetten erős közúti kapcsolatokkal Dunaújváros és Kecskemét rendelkezik¹⁰¹. A kapcsolatokat a városok településhierarchiájában elfoglalt szerepe alapján vizsgálva megállapítható, hogy Komló, Szekszárd, Hódmezővásárhely, Esztergom, Szentes és Eger alulreprezentált. Ugyanakkor Sopron, Cegléd, Veszprém közlekedési kapcsolatai kifejezetten jók.

1990 óta új transzverzális kapcsolatok elsősorban a közúti személyszállításban alakultak ki¹⁰² (**18. melléklet**). Ezen kapcsolati elemek egyben interregionális, intraregionális kommunikációs csatornáknak is tekinthetők.

A települések közlekedési potenciálja az ún. hálózati hányadossal¹⁰³ is mérhető. Ez alapján a vasúthálózatban periferikus helyzetűnek számít Komló, Szentes és Zalaegerszeg (**19. melléklet**). Elérési idő alapján pedig a mellék-, vagy szárnyvonalon fekvő települések¹⁰⁴ kapcsolatrendszere nem felel meg a településhálózatban betöltött szerepüknek. A közúthálózatban hasonló a helyzet: szinte ugyanazok a települések rendelkeznek kedvezőtlen mutatókkal, mint a vasút esetén¹⁰⁵.

A városok, valamint a megyék közötti kapcsolatok érdekes tanulsággal szolgálnak: megfigyelhető, hogy a fővároshoz közelebb eső területek kapcsolati rendszerei erősebbek, ennek legfőbb oka a belső és külső gyűrű¹⁰⁶ – vagyis a transzverzális kapcsolatok erősítését szolgáló hálózatok – hiánya, vagy nem megfelelő minősége¹⁰⁷.

¹⁰⁰ Csak Gyöngyös, Hajdúböszörmény és Komló elérése igényel átszállást.

¹⁰¹ Ez a főváros közelségének, valamint a dunaföldvári Duna-hídnak köszönhető.

¹⁰² Például: Szeged – Zalaegerszeg, Pécs – Békéscsaba, Pécs – Sopron, Szeged – Szekszárd – Kaposvár – Nagykanizsa.

¹⁰³ Hálózati hányados: többi településtől való távolság vasúton vagy közúton (km) és a légvonalban mért távolság (km) hányadosa. Ha a mutató 1,4-nél nagyobb akkor kedvezőtlen közlekedésföldrajzi helyzetű az adott település. Ezt a mutatót továbbfejlesztve, a vizsgálatokat az elérési idő és a valós távolság (átlagsebesség) közti összefüggésekre is kiterjesztettem, ugyanis a területi versenyképességet a közlekedési infrastruktúra vonatkozásában az adott térség elérhetősége, vagy megközelíthetősége jellemzi. A területek elérhetősége pedig legjobban a megközelítési idő nagyságával fejezhető ki.

¹⁰⁴ Gyöngyös, Hajdúböszörmény, Komló, Jászberény, Szekszárd és Baja.

¹⁰⁵ Ez a hasonlóság a közúti és vasúti hálózat sugaras, és sokszor egymást „lefedő” rendszere miatt alakulhatott ki.

¹⁰⁶ Erdősi Ferenc: Magyarország belföldi közlekedési kapcsolati rendszerének több területi-települési jellemzői. Földrajzi Értesítő 1991 3.-4. Szám pp. 265-295.

¹⁰⁷ Bővebben a következő – fejlesztési elképzeléseket tárgyaló – fejezetben.

II. 3. Fejlesztési irányzatok – A tranzitfolyosók fejlesztése és az egypólusú térszerkezetet oldásának kísérlete

Az előző két fejezetben leírtak alapján a fejlesztési prioritások viszonylag könnyen meghatározhatók. Természetesen a közlekedési hálózat centrális térszerkezetének oldása mellett legfontosabb feladatként a transzeurópai hálózatba történő gyors, és sikeres integrálódás jelölhető meg¹⁰⁸.

A transzeurópai hálózat kialakításának gondolata¹⁰⁹ Európa hálózati infrastruktúrájának rendszerszemléletű kialakítását tűzte ki célul¹¹⁰ (**20. melléklet**). Az ország – kedvező közlekedésföldrajzi fekvéséből adódóan – jelentős tranzitforgalmat bonyolít le, emiatt a közlekedési folyosók¹¹¹ kijelölésekor és a fejlesztési prioritások megállapításakor is kedvező besorolást kapott. Ugyanakkor az áruszállításban megfigyelhető trendek számunkra nem kedvezőek: nem elképzelhetetlen, hogy a Kelet-Nyugat tengely nem Magyarországon keresztül halad, hanem a Berlin-Varsó-Moszkva tengelyre épül, felfűzve a skandináv és nyugat-európai hálózatokat is. A Nyugat-európai orientáció mellett a DK-K irányú hálózatokat az előbbiek miatt is fejleszteni kell. A Budapest-központúság a nemzetközi folyamatoknak¹¹² megfelelően elfogadható, de a vidéket is erősíteni kell nemzetközi és belső kapcsolatokkal egyaránt. Jelenleg a közlekedésfejlesztés nem képes követni még a belföldi igények növekedését sem¹¹³, ugyanakkor a beruházások időigényessége és a már vázolt társadalmi-gazdasági folyamatok intenzitásának várható folyamatossága miatt a tervezés során a közlekedési igényeket „felül” kell tervezni¹¹⁴.

¹⁰⁸ Csak érdekességként említem meg, hogy az Európai Uniónak nincs hivatalosan elfogadott közlekedéspolitikája.

¹⁰⁹ Trans European Network (TEN). 1989-ben vetődött fel először egy egységes európai közlekedési hálózat gondolata. Egységes piac ugyanis csak összehangolt közlekedési hálózattal működőképes: a Maastrichti szerződésben jelent meg külön fejezetben a közlekedési infrastruktúra kérdésköre, majd ennek alapján jött létre a Transzeurópai Hálózatok Konceptiója, amelyben a közlekedés mellett a távközlés és az energiahálózatok is szerepet kaptak.

¹¹⁰ Elhangzott Erdősi Ferenc: Kommunikáció szeminárium. Urbanisztika szakirány. JPTE TTK Pécs 1995.

¹¹¹ Úgynevezett Helsinki-folyosók.

¹¹² Lásd: II. 1. fejezet 29. lábjegyzet-hivatkozás.

¹¹³ Azonban e téren is különbség van az ország gazdaságilag fejlettebb és fejletlenebb térségei között. A fejlettebb területeken a közlekedési infrastruktúra is jobban fejlődött az elmúlt 10 évben mint a kevésbé fejlett térségekben, ugyanakkor a fejletlenebb, elmaradott térségekben az infrastruktúra fejlesztések hatása alig érezhető változást eredményezett. OTK.

¹¹⁴ Berczik András: A közlekedés és a város 19. oldal. Tankönyvkiadó, Budapest 1974. Emiatt egyébként sok – elsősorban a tervek realitását, kivitelezhetőségét megkérdőjelező – kritika éri a tervezőket.

Vasút

A közlekedési koncepciók (1991, 1995), az OTK, és az Országos Területrendezési Terv is az európai közlekedési hálózathoz integrálódást helyezi a fejlesztés gyűjtőpontjába, így a fejlesztési elképzelések fontossági sorrendje is ennek megfelelően alakul(t): egyfontosabbnak az EU számára fontos főirányok bizonyulnak¹¹⁵. Ezeket követik a keleti kereskedelmi kapcsolatok miatt az EU és hazánk számára is jelentős vonalak¹¹⁶, majd az egyéb nemzetközi vonalak¹¹⁷ következnek. A sort a kiemelt belföldi törzshálózati vonalak¹¹⁸ folytatják és végül az egyéb belföldi vonalak helyezkednek el a prioritási hierarchia legalján. E fejlesztési prioritásból adódóan az alábbi fejlesztési elképzelések fogalmazódtak meg a tárgyalt dokumentumokban (**21. melléklet**):

- új vonalak építését a nemzetközi kapcsolatrendszerben meglévő hiány¹¹⁹, valamint az ország két része közötti kapcsolatok¹²⁰ javítása indokolja. 1989 előtt egyetlen szomszédos országgal, Szlovéniával nem volt Magyarországnak közvetlen vasúti összeköttetése¹²¹, ennek pótlására az összeköttetés a Zalalövő – Hódos – Muraszombat nyomvonalon már megvalósult. A Szlovénia felé irányuló összeköttetés megépítésével indokoltá vált a – Zalaegerszeg közlekedési helyzetének javítását is szolgáló – Zalalövő-Zalaegerszeg-Budapest vasútvonal fejlesztése is.

- új vágány kialakítását a kapacitásnövelés és a kapcsolatintenzitás növelése indokolja, mind a belföldi¹²², mind a külföldi¹²³ kapcsolatrendszerben.

A fejlesztési elképzelések másik aspektusa a személyszállítás minőségi mutatóinak¹²⁴ javítását tűzi ki célul¹²⁵, elsősorban a személyszállítás¹²⁶ területén.

A Budapest-Hegyeshalom vasútvonal rekonstrukciója és modernizációja az európai gyorsvasutak hálózatába kapcsolta hazánkat. A Budapest-Hegyeshalom vasútvonalhoz

¹¹⁵ München-Bécs-Hegyeshalom-Kelebia–Athén; Berlin-Prága-Szob-Budapest-Kelebia-Athén; Győr-Boba-Zalalövő-Bajánsenye-Ljubljana.

¹¹⁶ Budapest-Miskolc-Záhony-Kijev; Budapest-Szolnok-Lökösháza-Bukarest; Trieszt-Ljubljana-Dombóvár-Budapest-Szolnok-Nyíregyháza-Kijev.

¹¹⁷ Felsőzsolca-Hidasnémeti-Kassa; Püspökladány-Biharkeresztes-Nagyvárad.

¹¹⁸ Székesfehérvár-Celldömölk; Szombathely-Nagykanizsa; Komárom –Székesfehérvár-Pusztaszabolcs-Adony; Újszász-Hatvan-Somoskőújfalu-országhatár; Cegléd-Szeged; Szabadbattyán-Tapolca.

¹¹⁹ Szlovénia.

¹²⁰ Adony-Cegléd.

¹²¹ Ez azért nem jelentett akkora problémát, mert Szlovénia csak 1990 után (1992) nyerte el függetlenségét.

¹²² Cegléd – Kiskunfélegyháza; Mezőzombor – Nyíregyháza; Ferencváros – Kelenföld között 3. vágány létesítése.

¹²³ Budapest – Kelebia; Szajol – Lökösháza; Tuzsér – Záhony.

¹²⁴ Ilyenek például: eljutási idő, eljutási sűrűség, közvetlen kapcsolatok, utazási komfort... stb.

¹²⁵ Elsősorban a transzverzális hálózat személyszállítási szolgáltatásainak - alacsony komfortfokozat, kis kapacitás, nagy időigény-javítása indokolt. Erdősi Ferenc: A magyarországi közlekedési infrastruktúra regionális jellemzői változtatásának szükségessége az EU tagság elnyerésével. (Európai Tükör 40. szám 1998).

csatlakozóan a fejlesztési elképzelések a Budapest-Kelebia és a Budapest-Záhony viszonylatú vasúti kapcsolatokban is a 160 km/óra sebességű pálya kialakítását szorgalmazzák, előbbi esetében új vágány építésével, vagy esetleg új nyomvonal kijelölésével is.

A hegyeshalmi vonal fejlesztése mellett ugyancsak a nyugati országrészben jelentkezik nemzetközi – elsősorban osztrák – fejlesztési igény Gyékényes-Szombathely-Sopron között, mely a Bécs-Graz, Bécs-Adria kapcsolat része lenne¹²⁷. Ezzel jó esély nyílna a Gyékényes-Rajka vonal fejlesztéséhez, mely a hiányos Észak-Dél kapcsolatot jelentősen javítaná mind a belföldi, mind a nemzetközi hálózatban. E terület jelentőségét alátámasztja a Budapest-Szombathely vonal megvalósult, és a Balatonszentgyörgy-Gyékényes vonal tervezett villamosítása. Ezenkívül az elővárosi forgalomban szerepet játszó Budapest-Veresegyház-Vác, valamint a nemzetközi forgalmat lebonyolító Miskolc-Hidasnémeti vonal villamosítása szerepel a tervek között.

Jelentősebb műszaki fejlesztés igénye inter- és intraregionális kapcsolatokat feltáró nem elsőrendű vonalak esetében is felmerül. Az ország nyugati felén a jobb minőségű Inter City kapcsolat¹²⁸ a Győr-Pápa-Celldömölk, a vasúti pálya műszaki állapota a Tatabánya-Kisbér, a Dunántúl régióközpontjai¹²⁹ összeköttetésének javítása a Komárom-Székesfehérvár-Pusztaszabolcs vonalak műszaki fejlesztését indokolják. A keleti országrészben a nemzetközi kapcsolattal rendelkező Püspökladány-országhatár, az ingavándorforgalom szempontjából jelentős Debrecen-Tiszalök és Kecskemét-Tiszaújváros-Szolnok, valamint mindkét szempontból kiemelt Salgótarján-Hatvan kapcsolat fejlesztése került előtérbe. A két országrész kapcsolatának javítását, Pusztaszabolcs és Kecskemét közötti vasúti kapcsolat kialakítását – új Duna-híddal – több dokumentum is indokoltnak tartja¹³⁰.

Korábban már üzemelő, nemzetközi kapcsolatokkal bíró vasútvonalak¹³¹ helyreállítása is szerepel a fejlesztési koncepciókban, mellyel megszűnt, vagy

¹²⁶ A közforgalmú személyszállításban és a tömegközlekedésben egyre nagyobb szerephez kell jutniuk a koncessziós jogon személyszállító szervezeteknek, melyek megfelelően szabályozott feltételek között tevékenységükkel hozzájárulhatnak a kiegyenlített településrendszer kialakulásához.

¹²⁷ Iványi Árpád: Jó útemben halad a közlekedéspolitikai koncepció kidolgozása. In: Közlekedéstudományi szemle 1994 12. szám pp. 429-434.

¹²⁸ Budapest-Szombathely között, Pápa bekapcsolásával.

¹²⁹ Győr, Székesfehérvár, Pécs.

¹³⁰ Ld.: a 120. lábjegyzetben említett Adony-Cegléd tervezett kapcsolatot is.

¹³¹ Például: Kőszeg – Oberpullendorf – Sopron, a Hont – Sahy közötti vonal és Szeged – Temesvár kapcsolat. Ez utóbbi érdekében azonban szükséges lenne a szegedi vasúti híd helyreállítása.

meggyengült kapcsolatok revitalizálása és új térségi kapcsolatok kialakítása válik lehetővé.

Közút

Az országban végbement gazdasági és társadalmi változások megváltoztatták az utazási és szállítási szokásokat, felgyorsították az eddig is fellelhető, de ezideig csak lassú ütemben végbemenő folyamatokat¹³². A megnövekedett forgalmi igényekkel a közúthálózat fejlesztés nem tudott lépést tartani. Bár a személygépkocsi állomány növekedése 1996-tól lassult, a jelenlegi úthálózat kapacitáskorlátai csak a gyorsforgalmi úthálózat fejlesztésével (**22. melléklet**) szüntethetők meg¹³³.

Az M1 autópálya Hegyeshalomig megépült szakasza már ma is megfelelő kapcsolatot biztosít a nyugat-európai gyorsforgalmi hálózathoz, ezt kell majd kiegészíteni az M15 autópályával, mely Pozsony irányába, észak felé jelent kapcsolatot.

A fenti szempontokat érvényesítve az autópálya-fejlesztés kiemelt szerepet kap a koncepcióban és a tervben egyaránt: az M7 autópálya Balatonkeresztúrig¹³⁴, az M3 autópálya Polgárig, és az M5 autópálya¹³⁵ Szegedig való megépítése már régóta időszerű. Az autópályák országhatárig való kiépítése 2005 után várható. Ekkor az M3-as autópálya az ország északkeleti régiójának kapcsolatát fogja biztosítani a Közép-magyarországi régió, valamint Ukrajna felé, illetve az M7 autópályán keresztül Szlovénia és Olaszország irányába is. Az M7 autópálya fontosságát kiemeli, hogy rajta keresztül lehetőség nyílik a közvetlen horvát és szlovén közúti összeköttetésre. Az M5-ös autópálya képezi a déli, dél-keleti országrész kapcsolatát a főváros irányába, ezenkívül része lesz a Balkánon átvezető nemzetközi folyosónak. Románia irányába az M43-as autópálya Szeged és az országhatár között létesít majd kapcsolatot. A két országrész kapcsolatának javítása érdekében a Szekszárd térségében tervezett Duna híd

¹³² A gazdasági fejlődés együtt jár a személygépkocsi használat, az utazási igény és annak következményeként a forgalom növekedésével. Ezt növeli még az ország kedvező tranzithelyzetéből adódó, és szintén növekedést mutató közúti tranzitforgalom. OTK.

¹³³ Ez nem feltétlenül csak autópályaépítést jelent, hanem 2*2sávú autópályahálózat kiépítését. Első lépésben – északi mintára – az agglomerációs zónák fejlesztését tartom célszerűnek.
„A gyorsforgalmi úthálózat országhatárig való kiépítése a legfontosabb közúthálózati fejlesztési feladat, mert ez teszi lehetővé:
- az európai hálózathoz való csatlakozást;
- a határokon átnyúló kapcsolatteremtés kiépítését a gyorsforgalmi hálózaton;
- a tranzitforgalom nyugodt, szabályozott levezetését;
- az ország régióinak gyors megközelíthetőségét.

Ennek érdekében kiemelt feladat az Európai Unió közlekedéspolitikájával összhangban a Magyarországon áthaladó európai közlekedési folyosókhoz (IV., V., V/C., VII., X/B. számú) kapcsolódó közlekedési útvonalak fejlesztése.” OTK.

¹³⁴ Várhatóan a Balatonszárszó - Zamárdi szakasz – nyomvonalviták miatt – később épül meg, mint a Zamárdi – Letenye szakasz.

¹³⁵ Jelenleg koncesszióban épül.

és a hozzá csatlakozó, nagyrészt az ország déli területeit felfűző M9 gyorsforgalmi út megépítése kapott prioritást¹³⁶.

A jelentős területi egyenlőtlenségek feloldása érdekében a fejlesztési elképzelések a hátrányos helyzetben levő területekhez kapcsolódnak. Kiemelten fontos Baranya megye – elsősorban Pécs és Komló – elszigeteltségének megszüntetése, közúti kapcsolatainak javítása, melyet az M7-Komló-Pécs tervezett gyorsforgalmi út biztosítana a tervek szerint¹³⁷.

A két országrész közötti kapcsolat javítása a közúti közlekedés esetében is fontos feladat. A már említett szekszárdi M9-es hídon kívül a (Szentgotthárd)-Veszprém-Dunaújváros-Kecskemét-Szolnok-Eger M8 gyorsforgalmi út megvalósítása – Dunaújváros térségében egy új Dunahíd építésével – a belső gyűrű transzverzális kapcsolatait erősítené, különös tekintettel a két országrész¹³⁸, valamint az Alföld és az Észak-Magyarországi régió¹³⁹ viszonylatában. Az M3, M5, M8 utakhoz kapcsolódóan az Alföld „feltárása” jelölhető meg fő célként, a Budapest-Szolnok, Kecskemét-Békéscsaba és Nyíregyháza-Debrecen-Berettyóújfalu gyorsforgalmi utak előtérbe kerülésével. A vasúthoz hasonlóan a Nyugat-Dunántúli régió gyenge belső kommunikációja a közútfejlesztés terén is fejlesztést igényel, elsősorban a régió megyeszékhelyeit összekötő Győr-Szombathely-Zalaegerszeg tengelyen.

Idegenforgalmi szempontból fontos a Dunántúlon Sopron-Keszthely és hozzá csatlakozóan a Győr-Pápa-Sümeg közlekedési folyosók korszerűsítése valamint a dunakanyari gyorsforgalmi utak kiépítése is. A meglévő hálózat hiányosságait pótlandó a Szombathely-Sárvár-Pápa-Kisbér-Tatabánya kapcsolat megteremtése is. Sajnálatos, hogy az ország keleti részén idegenforgalmi célú közúthálózat-fejlesztés egyetlen dokumentumban sem szerepel.

Határátkelőhelyekkel kapcsolatos fejlesztések elsősorban Észak-Dél irányban indokoltak¹⁴⁰, valamint az Alföldön Kiskunfélegyháza-Szentes-Orosháza-országhatár

¹³⁶ Sajnálatos módon kevesebb szó esik a híd alföldi oldalának folytatásáról, kapcsolatairól.

¹³⁷ Ugyanakkor a 6-os út műszaki fejlesztése is indokolt a nagy kamionforgalom miatt.

¹³⁸ Dunaújváros-Kecskemét.

¹³⁹ Kecskemét – Solnok – Eger.

¹⁴⁰ Kisbér - Komárom - Szlovákia; Keszthely - Nagyatád – Barcs. A Szlovén forgalom átvezetésére javasolható a Szombathely - Körmend - Rédics irány kijelölése.

nyomvonalon. Ehhez kapcsolódóan szerepel a koncepcióban¹⁴¹ Békés megye elmaradott, északi területeinek közúti (44 főút) feltárása a Méhkeréki határátkelőhelyig.

A közeledésfejlesztési elképzeléseket tartalmazó dokumentumok ugyancsak sarkalatos pontja, a településeket elkerülő, tehermentesítő utak fejlesztésének prioritása a jelentős népességszámú és forgalmas útvonalak által érintett településeken **(23. melléklet)**.

Kombinált fuvarozás, logisztika

A közlekedés szennyező környezeti hatását mérsékli a közút - vasút , közút - vízi út és vasút - vízi út kombinált szállítási mód meghonosodása, ami lassú, de tartós fejlődést vetít előre Magyarországon. Prognosztizálható, hogy a közúti tranzit forgalom 12-15 %-a az export - import forgalom 6-9 %-a már ebben a korszerű és környezetkímélő szállítási formában fog lebonyolódni az ezredforduló utáni évtizedben¹⁴². Mindemellett még hosszabb ideig érvényesül az a tendencia, mely az elégtelen úthálózat sűrűségből, és a gépkocsipark rossz műszaki állapotából eredő környezetterhelést jelenti.

A gazdaság modernizációjának támogatása a műszaki infrastruktúra területén elsősorban korszerű és megbízható szolgáltatást feltételez. A közlekedés korszerű szállító és rakodási technológiák bevezetésével, a közlekedési csomópontokban logisztikai központok kialakításának támogatásával járulhat hozzá a gazdaság modernizálásához. A logisztikai szolgáltató központ egy olyan áruforgalmi központ, amely hangsúlyt helyez az integrált szállítási rendszerek fejlesztésére, és az e folyamatban érintettek részére területileg koncentrált gazdaságot teremt¹⁴³. Logisztikai központok térségfejlesztő hatása az alábbiakban mutatkozik meg:

- országra, régióra, kistérségre gyakorolt hatások közül kiemelendő a körzet általános gazdasági fellendülése és a terület gazdasági teljesítményeinek növekedése.
- a településre gyakorolt hatások közül a legfontosabbak: nő az önkormányzat adóbevétele, új munkaalkalmak a település aktív lakossága részére, intenzív területfelhasználás, mely során értékes területek szabadulhatnak fel a belső városrészekben.

¹⁴¹ Ezt a fejlesztést nem csak a határforgalom, hanem az Alföld régióinak rossz közlekedési kapcsolatai is alátámasztják. A határmenti együttműködés elősegítésére új közúti átkelési lehetőségek (pl. Létavértes) nyitása illetve meglévők bővítése szükséges (pl. Méhkeréki, Nyírábrányi).

¹⁴² OTK

¹⁴³ ISM. Infrastruktúrák és szolgáltatások III. 25. oldal

- közlekedésre gyakorolt lehetséges hatások: különböző közlekedési alágazatok közötti munkamegosztás elősegítése, hatékonyságának javítása, kombinált szállítás elterjedésének előmozdítása. Ez a közlekedési infrastruktúra jobb kihasználásához vezethet, a településeken belül csökkenhet az áruszállítási forgalom intenzitása. A logisztikai központok hálózatának kialakítására 10 körzet került kialakításra (**24. melléklet**)¹⁴⁴, ezek közül öt – Budapest, Baja, Győr, Szolnok, Szeged – vízi kapcsolattal is rendelkezik, míg az európai vasúthálózathoz kilenc a közúthálózathoz hét terület kapcsolódik. Érdemes megemlíteni, hogy a kijelölt területek egybeesnek a kombinált fuvarozás csomópontjaival.

Összefoglalás

A társadalmi-gazdasági átalakulás a közlekedést több ponton is érintette. Napjainkban a gazdaság korszerűsödő struktúrájának következményeként az anyagigényes termelősféra térvesztése és a kis szállítási igényességű áruk termelésének növekedése figyelhető meg Magyarországon, amely az áruszállítási igények csökkenéséhez vezet. A magyar gazdaság átalakulása a szállítási igények csökkenése mellett, a szállítások irányának módosulásaihoz is vezetett. A társadalmi átalakulás során a személyszállítás – és elsősorban a vasúti személyszállítás – teljesítménye jelentősen csökkent, ezzel párhuzamosan azonban jelentősen megnőtt a személygépkocsik száma, ezzel együtt az egyéni közlekedési mód. Ennek eredményeképpen az úthálózat leterheltsége folyamatosan nőtt, mellyel a közúthálózat-fejlesztés képtelen volt lépést tartani. Az évtized második felére a növekedés intenzitása lelassult, a fejlesztés viszont lendületet kapott. Ennek következményeként a kapacitásolló a közúti közlekedésben nem nyílt tovább. A fejlesztési prioritások az Európai Unió közlekedéspolitikájához igazodva a Helsink-folyosókat, az ehhez kapcsolódó úthálózatot és határállomásokat helyezik előtérbe, míg a hiányos belföldi kapcsolatrendszerek kiépítése másodlagos szerepet kap, torzítva ezzel az ország térszerkezetét, sajnálatos módon erősítve a Budapest centrikusságot.

---

¹⁴⁴ Fejlesztésük folyamatban van.